

Kovács Tamás

„Magyar–német két jó barát?” – Gondolatok a II. világháború alatti magyar–német kapcsolatokhoz

Háttér

Ha van kultúra, amely egészen az elmúlt évtizedekig jelentős hatást gyakorolt a magyarra, akkor az egyértelműen a német. Ha volt/van ország, amelyre formális létrejöttétől kezdődően a magyar politikai elit mindig is figyelt, és amellyel komoly kapcsolatot ápolt, az Németország. Ugyanakkor látni kell, hogy az 1871-ben létrejött Német Császárság valójában sosem kezelte egyenrangú félként az Osztrák–Magyar Monarchiát, így gyakorlatban Magyarországot/a magyarokat sem. Gondoljunk csak arra, hogy 1918 májusában a német fél olyan megállapodást kényszerített ki, amely nem „csak” német parancsnokság alá helyezte a k. u. k. csapatokat, hanem a jövőbeni gazdasági kapcsolatok mélyítését (közös vámterület) is előírta.¹ Ezt tulajdonképpen a már meglévő német Mitteleuropaterv(ek) egyfajta kezdődő realizálásaként is értelmezhetjük, sőt: talán már a korban is sokan így értették.² A korabeli magyar sajtó – a *Népszavától* eltekintve – alapvetően óvatos lelkesedéssel fogadta. A *Pesti Hírlap* ugyanakkor így fogalmazott:

„Az új szövetség éppúgy magyar érdek, mint német. Sohasem felejtethetjük, hogy Erdélyt német fegyverek segítették visszahódítani, hogy Romániát és Szerbiát német fegyverek támogatásával tettük ártalmatlanokká. Szövetségünk értéke tehát már a háború során is nemcsak Oroszországgal szemben érvényesült. S kiépítve és kimélyítve: a háború után a csehek és a délszlávok állambontó törekvéseivel szemben belpolitikailag is éreztetheti államfönntartó jótékony hatását.”³

¹ A spai egyezmény létrejöttéről, tartalmáról és következményeiről részletesen lásd BLEED 2014: 464.

² A terv kidolgozóját, illetve annak alapvetéseit lásd NAUMANN 1915.

³ *Pesti Hírlap*, 1918. május 16.

Vagyis a magyar politikai elit a német szövetségben (praktikusan a német hadseregben) látta annak biztosítékát immár, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia, így benne a „Szent István-i” határokkal Magyarország is, fennmaradhat.

Joggal lehet feltenni a kérdést, hogy vajh ez a megállapodás, amely a háború kimenetele miatt amúgy sem tudott megvalósulni, mégis miért olyan fontos a magyar–német viszonyban. A válasz roppant egyszerű, hatásai mélyrehatóak. Ez a szerződés az antanthatalmak szemében egyértelmű bizonyíték volt ugyanis arra, hogy a dualista állam tulajdonképpen a németek bábja, vagyis fenntartása a háború után nemhogy nem lenne kívánatos, de egyenesen káros volna. Így 1918 nyarán már az volt a kérdés, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia utódállamainak határai pontosan hol húzódnának majd, nem pedig az, hogy milyen feltételekkel maradhat(na) meg a dualista államalakulat.⁴

Hasonlóságok és különbségek

Az I. világháborút mind Németország, mind Magyarország a vesztes oldalon fejezte be, s mindkét ország igen szigorú békeszerződést volt kénytelen aláírni 1919. június 28-án, illetve 1920. június 4-én. Nem belemélyedve a részletekbe mindkét országban lényegében polgárháborús viszonyok uralkodtak 1919–1920-ban, s csak nagy áldozatok árán sikerült a konszolidáció.⁵ Csak ezeket nézve teljesen logikusnak tűnik az idea, miszerint a két ország egymásnak „természetes szövetségese”. Sokakban ki is alakult valamiféle magyar–német sorsközösségben való gondolkodás, amelynek alapja nemcsak a Párizs környéki békeszerződések, hanem az I. világháború alatti „Waffenbruderschaft”.

Ugyanakkor, ha mélyebben megvizsgáljuk akár a két békeszerződést, annak következményeit és a két ország által választott utat az 1920-as évek elején, akkor már sokkal több és mélyebb különbséget látunk, mint hasonlóságot. Míg Magyarország királyság maradt, s berendezkedése erősen autoriter vonásokat mutatott, addig az „új” Németország köztársaság lett a Weimarban megalkotott új alkotmány szellemében, és a politikai életben mindenféle mozgalom és irányzat képviseltethette magát. A magyar társadalom mély befelé fordulásával, állandó múltba fordulásával szemben a 20-as évek német társadalma sokkal nyitottabb és a jövőt építő és kereső társadalom volt. Ezek mellett azonban – vizsgálatunk szempontjából – sokkal fontosabb különbség volt, hogy az I. világháború után Magyarország kicsi, gyenge

⁴ ROMSICS 1996.

⁵ JONES 2016; HALPERIN 1965.

potenciálú ország lett. Bár Németországot is megtépázta a versailles-i béke, de a gazdasági hatalommá válás potenciálja benne maradt. Míg a magyar külpolitikai cél a revízió,⁶ addig a német fél fő célja a Ruhr-vidék feletti teljes ellenőrzés visszaszerzése volt. A magyar diplomácia nem értette vagy nem akarta megérteni: a német geopolitikai gondolkodásban a Balkán és a Duna-medence leértékelődött. Amíg 1918 előtt ezekre a területekre külön politikát dolgoztak ki, addig az I. világháború után már „csak” Südosteuropa-Politik létezett. Sarkosan fogalmazva: minden, ami Béctől délkeletre feküdt, az bekerült egy nagy kalapba...⁷

További különbségként kell értékelnünk, hogy amíg a Magyar Királyság a 20-as években elkeseredetten keresett szövetséges, avagy baráti országokat, addig a (weimari) Német Köztársaságot minden fontos nemzetközi konferenciára meghívták, és élő, valódi kapcsolata volt az európai nagyhatalmakkal. Fontos különbség a két ország között, hogy amíg Magyarország csak néhány speciális kérdésben volt hajlandó tárgyalni a bolsevikok vezette Szovjet-Oroszországgal/ Szovjetunióval, s 1934-ig nem is létezett diplomáciai kapcsolat a két ország között, addig a németek szinte ezen politika ellentettjét folytatták. Nem csupán tárgyalt egymással Németország és a Szovjetunió, hanem az 1922-es rapallói szerződés⁸ konkrét gazdasági együttműködést is tartalmazott, titkos záradéka pedig katonait is.⁹ 1925-ben újabb német–szovjet gazdasági, majd 1926-ban német–szovjet semlegességi és barátsági szerződést írtak alá. Az 1925-ben megkötött locarnói egyezményt, amely garantálta a határok sérthetetlenségét Nyugat-Európában, sokan újabb mérföldkőnek tartották Németország nemzetközi helyzetének rendezése szempontjából is. Az 1928-ban aláírt Kellogg–Briand-paktumban – amelyet 15 ország írt alá, majd 1929 év végéig újabb 54 csatlakozott – sokan az örök béke zálogát látták – hiszen Németország és a Szovjetunió is aláírta.¹⁰

Amíg Németország ott volt minden fontos tárgyaláson, és komolyan számoltak is vele, addig Magyarország küzdött, hogy valahogy kitörjön a diplomáciai elszigeteltségből. Az úgynevezett kisantant államok (Csehszlovákia, Jugoszlávia, Románia) mellett a szomszédos Ausztria sem támogatta, hogy Magyarország be- vagy visszakerüljön a nemzetközi vérkeringésbe. Bethlen Nagy-Britanniával

⁶ Jelen dolgozat keretében nem elemezzük, hogy mekkora esélye volt a teljes, s mekkora a részleges revíziónak. Erre vonatkozóan lásd ZEIDLER 2002.

⁷ PRITZ 2016: 137.

⁸ A szerződés szövegét lásd: www.100odokumente.de/index.html?c=dokument_de&dokument=0017_rap&object=facsimile&pimage=05&v=5p&nav=&l=de

⁹ Az 1920-as évek közepén a német pilótákat a dél-oroszországi Lipeck melletti reptéren, míg a páncélos egységek (leendő) parancsnokait Kazany mellett képezték ki.

¹⁰ Vö. FERELL 1952.

igyekezett ugyan minél jobb kapcsolatokat kiépíteni, de lássuk be, hogy ez a régió sosem volt a brit érdeklődés homlokterében. Sikeresebb volt egy másik háborús győztesrel való kapcsolatépítés: 1927-ben aláírták a magyar–olasz barátsági szerződést.¹¹ A magyar külpolitika kiemelt célja a Berlin–Róma-tengely létrehozása volt, azonban ennek 1936-ig semmilyen valós esélye nem volt, s a közeledés ezt követően sem volt gyors vagy éppen zökkenőmentes.

A magyar félnek szembesülnie kellett azzal is, hogy bár a német politikai érdeklődés súlya ugyan nem Kelet-Közép-Európára esett, de a régiós országok közül Románia és Jugoszlávia ekkor is fontosabb partner volt, mint Magyarország. Ne feledjük: ekkor még többmilliós német kisebbség élt a Balkánon, illetve Kelet-Közép-Európában.¹²

Közeledés

Változás, mint ahogyan arra már utaltunk, a 30-as években következett be. A nagy gazdasági válság (1929–1933) minden ország politikai életében alapvető változásokat generált. Németországban az NSDAP hatalomra kerülésével átalakult Berlin külpolitikája. A 30-as években egyre határozottabb, agresszívabb, intenzívebb lett.¹³ Olaszország – az etióp háború miatt – egyre inkább Németország bűvkörébe került,¹⁴ s Ausztria is egyre jobban érezte a két nagy szomszéd ölelését.

Magyarország – immár Gömbös Gyula miniszterelnöksége alatt – szintén egyre aktívabb külpolitikát igyekezett folytatni, Gömbös volt az első európai miniszterelnök, aki hivatalos látogatáson járt a birodalmi kancellár Adolf Hitlerrel Berlinben (1933. június 17–18.). Ezen aktív külpolitika eredményei közé sorolható az olasz–osztrák–magyar hármasszövetség (1934), de az ország felvette a diplomáciai kapcsolatot a Szovjetunióval is (1934). Szintén Gömbös idején artikulálta nyíltan először a magyar kormányzat a német és az olasz tárgyalópartnernek, hogy milyen területi igényei vannak a kisantant államokkal szemben. Ezeket ekkor túlzónak ítélték a „tengely” vezetői, különösen Csehszlovákia vonatkozásában.¹⁵

¹¹ HAMERLI 2018.

¹² Részletesen lásd WOLFF 2001.

¹³ Ebbe az aktivitásba soroljuk: a versailles-i szerződés felmondása, az általános hadkötelezettség bevezetése (1935), a Ruhr-vidék demilitarizálása (1936), az antikomintern paktum aláírása (1936), német „önkéntesek” beavatkozása a spanyol polgárháborúba, Anschluss (1938), a Szudéta-vidék elfoglalása (1938), Csehszlovákia szétverése (1939), a Molotov–Ribbentrop-paktum megkötése (1939).

¹⁴ ORMOS 1971: 131–169.

¹⁵ EILER 2008: 85.

Az immár náci vezetés alatt álló Németország a 30-as években a kelet-közép-európai régióban is aktivizálta magát. Ennek egyik – a legtöbb államban nem feltétlenül örömmel fogadott – területe a német együvé tartozás erősítése, vagyis a pángermán propaganda erőteljes megjelenése volt. Ez sok esetben nem pusztán a Németországba való kivándorlásra vonatkozó buzdítást foglalta magában, hanem a birodalom támogatását – a szó minden jelentéssíkján.

A másik oldalról – s itt most koncentráljunk Magyarországra – nemcsak az általános értelemben vett diplomáciai élet lett élénkebb, hanem a két ország közötti gazdasági és katonai együttműködés is. Itt most csak utalunk a Magyar Királyság és a Harmadik Birodalom között 1934. február 21-én aláírt kereskedelmi pótegyezményre és annak hosszú távú hatásaira.¹⁶ Szempontunkból fontosabb, hogy a 30-as évektől a két hadsereg között is egyre élénkebb lett a kapcsolat. Talán nem meglepő, de az első közvetlen nexusok titkosszolgálati vonalon jöttek létre. Itt talán gondolhatunk arra, hogy a még az I. világháborús évekig visszanyúló kapcsolatok éledtek újjá, ami nyilván igaz, de nem kizárólagos ok. Ahogy arra fentebb utaltunk, a német diplomácia a 30-as években aktivizálta magát a kelet-közép-európai régióban is, vagyis kereste a kapcsolatokat. A magyar tisztikar – éppúgy, mint ahogyan szinte a teljes magyar társadalom – a trianoni béke revízióját akarta, s a 30-as években egyre inkább az a kép bontakozott ki, hogy ezen cél elérésében nem az I. világháború csalódott győztese (Olaszország), hanem sokkal inkább egy másik vesztes (Németország) tud segíteni. Szintén fontos rögzíteni, hogy a náci Németországban történő események sokak számára szimpatikusak, sőt, sok vonatkozásban egyenesen példaértékűek voltak.

Tudható, hogy 1933 májusában is járt magyar küldöttség Berlinben. A delegáció egyik tagja, Vattay Antal – vezérkari szolgálatot teljesítő – őrnagy jelentéséből tudjuk, hogy a tárgyalások meghatározó kérdése a háborús hírszerzés, valamint a hírcsere összehangolása volt. Az összefoglaló szerint a német Geheimdienst vezetői „szoros összeműködést” tartottak kívánatosnak. A német fél hangsúlyozta: újabban különös súlyt helyeznek arra, hogy konzulátusaik hírszerzéssel is foglalkozzanak. Ezt javasolták a magyar tárgyalófélnak is, illetve Vattay szerint – mivel az együttműködés „már a katonai attachéknál megkezdődött” – azt, hogy német kívánságra a konzuloknál is legyen bizonyos együttműködés a hírszerzés terén. Vélelmezhetően az együttműködés 1935 után, amikor is Wilhelm Canaris admirális lett az Abwehr vezetője, még inkább kiteljesedett és aktívabb lett.¹⁷

¹⁶ NÉMETH 2017.

¹⁷ Jelen tanulmánynak nem lehet célja, hogy a különböző német titkosszolgálatok egymáshoz való viszonyait leírja és elemezze. Csak jelezzük, hogy a különböző német titkosszolgálatok között konkurenciaharc zajlott már a kezdetektől fogva.

Joggal lehet feltenni a kérdést: vajon ki tudott többet segíteni a másiknak? A német fél tisztában volt azzal, hogy a trianoni békeszerződés ugyan erősen korlátozta a magyar hadsereg lehetőségeit, de ezek egyrészt a 20-as évek végére lazultak, másrészt köztudott volt, hogy a magyar fél igyekezett ezeket a paragrafusokat kikezteni. Utóbbi esetén gondoljunk csak a Belügyminisztérium kebelében „rejtetten” működő osztályokra. A németek nyilván ismerték a magyar katonai attaséi rendszer hatékony működését, de nagy valószínűséggel voltak információik a különböző magyar expozitúrákról, nemkülönben a HM Központi Offenzív Alosztályról (a KOFFA-ról).

A kisantant államok ugyan elismerték Magyarország fegyverkezési¹⁸ egyenjogúságát (Bled, 1938. augusztus 29.), de cserébe szerették volna elérni, hogy Magyarország mondjon le a területi revízióról. Ez utóbbi annyiban sikerült, hogy az erőszakos revízióról mondott „csak” le a magyar kormány. A bledi megállapodás egyik legerélyesebb támogatója kisantant részről Edvard Beneš csehszlovák elnök volt. Beneš lelkesedésének hátterében nem a magyarok iránt kialakult hirtelen szimpátia állt, hanem sokkal inkább a németektől való félelem. Ekkor ugyanis már az Anschluss után vagyunk, és a Szudéta-vidék kérdése – vagyis a Birodalomhoz csatolása – is napirendre került. Mondhatni, köztudott volt, hogy a magyar fél Csehszlovákiában aktív hírszerző tevékenységet folytat. Ez ellen természetesen a csehszlovák elhárítás fellépett, több-kevesebb sikerrel.¹⁹

Háborús idők

Az előbb leírtakból egyértelműen kiderül, hogy 1938–1939-ben miért értékelődött fel Magyarország mind Németország, mind Csehszlovákia szemében.²⁰ Ugyanakkor a magyar cél egyértelmű volt: területi revízió. Horthy 1938. augusztusi kielitárgyalásain is szóba került a „csehszlovákkérdés” rendezése. A németek „Zöld terve” az volt, hogy amint Magyarország megtámadja Csehszlovákiát, Németország a segítségére siet, s így, együttes erővel legyőzik a közös ellenséget. A magyar fél mind katonai, mind politikai megfontolásokból elutasította a német tervet. Csehszlovákia sorsa ettől függetlenül egy éven belül eldőlt: a müncheni egyezmény

¹⁸ Megjegyezzük, hogy ekkorra már a magyar országgyűlés elfogadta az úgynevezett győri program hátterét adó 1938. évi XX. törvénycikket.

¹⁹ HARASZTI 2007.

²⁰ Csehszlovákia ellen a németek ekkor még Lengyelországot is aktivizálni tudták, tekintettel a két ország közti területi vitára.

alapján (1938. szeptember 29.) át kellett adnia a Szudéta-vidéket Berlinnek, hogy aztán 1939 márciusában a németek prágai bevonulását követően szétessen az első csehszlovák államalakulat. A magyar fél is profitált, hiszen az I. bécsi döntéssel (1938. november 2.) a Felvidék déli sávja, majd 1939 márciusában Kárpátalja került vissza a Magyar Királysághoz. Látható: bár az ellenség közös volt, a megoldási elképzelésekben már jelentős, jól érzékelhető (nézet)különbségek voltak. S bár a felek elérték céljukat, mégsem beszélhetünk a kölcsönös bizalom légkörének kialakulásáról.

A német vezetés nagy jelentőséget tulajdonított annak, hogy 1939 tavaszától létezett lengyel–magyar határ. 1939 nyarán már sejteni lehetett, hogy Hitler Lengyelországot szemelte ki következő áldozatának, csak idő és mód kérdése volt a „Fehér terv” realizálása. A Molotov–Ribbentrop-paktum megkötése után (1939. augusztus 23.) alig több mint egy héttel Németország megtámadta Lengyelországot. 1939. szeptember 17-én a Szovjetunió is megtámadta Lengyelországot, amely október 6-án megszűnt létezni mint állam. Köztudott: a magyar fél ebben a háborúban semleges álláspontra helyezkedett, így például megtagadta, hogy német csapatok átvonuljanak magyar területen, nem is beszélve arról, hogy magyar területről induljon támadás, szemben a frissen alakult szlovák állammal. A németek számítottak volna magyar segítségre – viszonzandó a revízióban nyújtott segítséget –, így nem vették jó néven a semlegességet. Azt azonban már kifejezetten nehezményezték, hogy Magyarország nemcsak befogadta a lengyel menekülteket, polgáriakat és katonaiakat egyaránt, hanem gondjukat is viselte.²¹ A katonai menekültek jelentős része nem maradt ugyanis sokáig az országban, hanem Románián keresztül elhagyta a kontinentális Európát, hogy Egyiptomban újjászerveződjön, és tovább harcoljon a németek ellen.²² Ez a helyzet is megmutatta: bár sokan szimpatizáltak „úgy általában” a náci Németországgal, a magyar–lengyel barátság felülírt mindent. Külön kérdés, hogy vajon mennyire volt magyar érdek, hogy a Harmadik Birodalom egyre hosszabb határszakaszon legyen közvetlen szomszédja Magyarországnak.

Háborúban

1940-ben a Harmadik Birodalom észak-, majd nyugat-európai hadjáratát realizálta, s ha úgy tetszik, ez pillanatnyi szünetet adott Magyarországnak is, hogy átgondolja politikáját. Egyik oldalról a németektől való gazdasági függés ekkorra már-már nyomasztó volt, s a Wehrmacht sikerei sokakat a még erősebb német szövetség

²¹ SALLAI 2007.

²² DAVIES 2015.

irányába toltak (volna) el. Ugyanakkor a hagyományosan konzervatív, anglofil Bethlen és Teleki nevével fémjelzett politikai elit – nem csak a németek számára vereséggel végződött angliai csata után – nem óhajtott egyirányú elköteleződést, s tartani akarta azt a már-már önbecsapással azonos ideát, hogy Magyarország Nagy-Britanniával is jóban van, s hogy a brit diplomácia ezt nagyra értékeli. A szomszédos országok közül az angolokkal való kapcsolattartásra Jugoszlávia tűnt a legmegfelelőbbnek, annak ellenére, hogy az egykori kisantant állam és Magyarország között voltak nézeteltérések. A másik oldalról a jugoszlávok úgy látták, hogy a magyarokkal való jó kapcsolat kamatoztatható lesz a szemmel láthatóan európai hegemoniára törekvő – és ebben katonai sikereket elérő – Németországgal való kapcsolatokban éppúgy, mint a vele szemben nem túl barátságos Olaszország, Bulgária és Románia viszonylatában. Így 1940. december 12-én Belgrádban aláírták a magyar–jugoszláv örök barátsági szerződést (ratifikálására 1941. február 27-én került sor). Azonban ez a dokumentum is csak papírsárkány maradt.

1941 tavaszán ugyan a jugoszláv vezetés egyre nyíltabban közeledett Németországhoz,²³ amikor csatlakozott a háromhatalmi egyezményhez, ennek hírére azonban akcióba lépett az illetékes brit szervezet, s gyorsan és professzionálisan kivitelezett puccs keretében leváltotta a Dragiša Cvetković vezette kormányt, s a helyére britbarát kormányt ültetett. Berlinben azonban ekkorra már eldöntötték, hogy a jugoszlávproblémát fegyveres úton rendezik. Az akció kivitelezéséhez kérték a magyar fél segítségét is, már csak mint felvonulási terület. Ugyanakkor a németek felvetették, érezve a magyar igényt, hogy aktív magyar részvétel esetén Magyarország területeket szerezhetne vissza Jugoszláviától.

A magyar vezetés nem tudott ellenállni a kísértésnek, s megszületett a döntés a magyar részvételtől. Horthy Miklós kormányzó és Teleki Pál miniszterelnök élesen másként ítélte meg a helyzetet, végül Teleki nem tudta feldolgozni a kialakult politikai és egyben erkölcsi dilemmát, ezért öngyilkosságot követett el (1941. április 3.). A magyar fél – miután Horvátország 1941. április 11-én kikiáltotta függetlenségét – úgy ítélte meg, hogy megszűnt létezni az a Jugoszlávia, amellyel szerződött, s ezért megindította csapatait a trianoni békében Jugoszláviának adott területek visszafoglalására. Tette mindezt a magyar vezetés abban a tudatban, hogy a brit vezetés tájékoztatta a magyar kormányt már 1941. április 2-án (!), hogy ha Magyarország megtámadja Jugoszláviát, úgy számíthat London hadüzenetére.

²³ Német–jugoszláv tárgyalások már 1940-ben is intenzíven folytak, s volt olyan pont, amikor a németek hajlottak volna írásban garantálni Jugoszlávia határait. Amikor ezt a magyar diplomácia megtudta, azonnal tiltakozott a német külügynél, így a németek végül csak annyit ígértek a jugoszlávoknak, hogy „tisztelni fogják” országuk területi integritását.

A britek tartották szavukat, előbb a diplomáciai kapcsolatokat szakították meg a Magyar Királysággal, majd 1941. december 6-án – az USA budapesti követén keresztül – jegyzéket nyújtottak át, amelyben jelezték, hogy éjfél után 1 perccel beáll a hadiállapot a két ország között.²⁴

Fel kell tennünk a kérdést, hogy Magyarország mit nyert a Jugoszlávia elleni művelten való részvétellel. Megkapta a Muraközt, a Baranya-háromszöget és Bácskát, de a bánáti terület – egészen a háború végéig – német katonai ellenőrzés alatt maradt. Az ország ugyan nem vesztette el teljesen a kapcsolatot Nagy-Britanniával, de súlyos csapás érte ezt a relációt is. 1941 májusára Magyarországot vagy a tengellyel szövetséges, de Magyarországgal ellenséges országok, vagy a németek megszállta területek, illetve maga a birodalom vette körül. A magyar katonai felső vezetés több tagja, közte Werth Henrik vagy László Dezső nem pusztán németbarát volt, de lenyűgözte a Wehrmacht hadigépezete, és biztos volt a németek totális győzelmében. Ebből következően azt gondolták, hogy Magyarországnak minden német katonai akciót tevőlegesen támogatnia kell, hiszen ez a biztosítéka annak, hogy az ország meg tudja tartani a területi revízió eredményeit, s különben: az ülhet ott majdan a háborút lezáró tárgyalásokon, a győztesek oldalán, aki maga is aktívan tett a (végső) győzelemért. A politikai elit egy kis része továbbra is fontosnak tartotta a nyugati szövetségesekkel való kapcsolatot, amelynek fenntartása egyre nehezebb volt, immár gyakorlati kivitelezés szempontjából is. Ugyanakkor a magyar politikai elit a revíziót, illetve annak eredményeit tartotta a legfontosabb és minden áron megvédendő eredménynek. S olybá tűnt, hogy ezen eredményeket jórészt Németország segítségével, pontosabban engedélyével lehet elérni. Hitler és a Wilhelmstraße ezzel tökéletesen tisztában volt. Így 1941 tavaszán – a jugoszláv hadjárat előtt – belengettek egy tervet, amely szerint „Prinz Eugen Gau”-t hoznak majd létre a Bácskában és a Bánátban, amelyhez idővel a baranyai és a tolnai svábok (!) is csatlakozhatnának, így alkotva ütközőállamot. Nem tudni, hogy mennyire gondolták komolyan a németek ezen új Gau ötletét, de arra mindenesetre pont alkalmas volt, hogy a magyar külügyben és a miniszterelnök környezetében komolyan foglalkozzanak vele – ha úgy tetszik, a németek így is nyomást tudtak gyakorolni a magyar kormányra.²⁵

1941 forró tavasza után még forróbb nyár következett. 1941. június 21-én a Harmadik Birodalom megtámadta a Szovjetuniót. A következő napokban több ország is csatlakozott a Szovjetunió elleni hadművelethez, így Románia (június 22.), Szlovákia (június 23.) és Finnország (június 25.). Tudjuk, hogy Romániának

²⁴ 1941. december 7-én és 8-án a brit domíniumok, vagyis Új-Zéland, Kanada, Ausztrália és a Dél-afrikai Unió is hadat üzent Magyarországnak.

²⁵ KEMÉNYFI 2014.

és Finnországnak területi követelései voltak a Szovjetunióval szemben, míg Szlovákia esetén német kérés volt a hadművelethez való csatlakozás.²⁶

Köztudott, hogy június 26-án szovjet felségjelű gépek többször megsértették a magyar légteret, illetve két esetben azonosíthatatlan repülőgép bombázott is magyar területet (Kassa),²⁷ valamint a MÁV egyik szerelvényét is megtámadta 3 szovjet egymotoros vadászgép. Az aznapi minisztertanácsi ülésen Bárdossy László miniszterelnök előterjesztésére jóváhagyták a hadiállapot kinyilvánítását, a szovjet területek ellen intézendő légitámadásokat, majd a németekkel egyeztetve a hadműveletek megindítását. Másnap reggel a magyar légierő szovjet területeken hajtott végre megtorló csapásokat. Bárdossy még aznap bejelentette a parlamentben, hogy a két állam, a Magyar Királyság és a Szovjetunió között beállt a hadiállapot.

Vajon mi motiválhatta a magyar vezetést 1941 júniusában? Tudjuk, hogy Werth Henrik tudott arról, hogy Németország meg fogja támadni a Szovjetuniót. Feltételezhetjük, hogy Werth nem volt egyedül a magyar honvédségen belül, aki ezen információ birtokában volt. Talán a politikai elit tagjai is sejtettek valamit, hiszen 1941 júniusában Berlinben nagy volt a diplomáciai jövés-menés. Tény, hogy a német támadás után és a szlovák hadüzenet napján Molotov szovjet külügyi népbiztos közölte Kristóffy moszkvai magyar követtel, hogy országának nincsenek területi követelései Magyarországgal szemben, s nem ellenzik az (esetleges további) magyar revíziós politikát. Emellett a németek – informális csatornákon – jelezték, hogy nem igénylik a magyar honvédség segítségét.

Mindezekhez képest a magyar döntéshozók szinte keresték az okot és a módot, hogy csatlakozhassanak a támadókhoz. Jogosan tehetjük fel a kérdést, hogy mi motiválhatta a döntéshozókat. A motiváció egyszerű volt: félelem a le- vagy kimaradástól. A magyar vezetés azt látta, hogy a konkurens országok (Szlovákia, Románia) már ott vannak, s ha a magyarok kimaradnak, akkor a háború utáni végső/nagy elszámolásból kimarad az ország, s esély sem lesz újabb területi revízióra, sőt! *Ad absurdum* a szlovák és a román politikától sem idegen ez a politikai logika.

1941 nyarán a magyar vezetés – a német kérelem ellenében – „önként és dalolva” ment bele a Szovjetunió elleni háborúba. A nyár folyamán kiderült, hogy mennyire alkalmas a honvédség a Szovjetunióban folyó hadműveletekre, majd megszálló feladatokkal bízták meg. A Wehrmacht pedig nemcsak elvesztette a moszkvai csatát, de késő ősszel már látszott: ez a háború nem ér véget néhány hét vagy hónap alatt.

²⁶ Szlovákia hadba lépésének kérdésről lásd CSERVENKA 2020.

²⁷ Jelen tanulmánynak nem célja választ adni arra a kérdésre, hogy ki bombázta Kassát, de nagy valószínűséggel olyan szovjet gépek voltak, amelyek „csak” elvették a kijelölt várost. A kérdésről lásd Szakály Sándor és Tarján M. Tamás publikációit.

A német vezetés a szövetséges országokat immár nem kérte, hanem egyenes követelte tőlük a minden korábbinál nagyobb katonai részvételt.²⁸ A helyzet súlyosságát jelzi, hogy előbb Hitler írt levelet Horthynak e tárgyban, majd 1942. január elején Ribbentrop külügyminiszter és Wilhelm Keitel vezértábornagy Budapesten tárgyalt az újabb és a korábbinál nagyobb létszámú magyar alakulatok kiküldéséről. Ez a katonai egység lett a tragikus sorsú magyar királyi 2. magyar hadsereg.²⁹

A magyar politika ekkor már kényszerpályán mozgott, fő célja csak a német követelések mérséklése lehetett. Magyarországot a birodalom, annak bábállamai és a tengellyel szövetséges, de adott esetben Magyarországgal ellenséges államok (Románia) vették körül. Az ország gazdaságilag olyan szinten függött a német exporttól, illetve importtól, hogy ezek esetleges megszűnése esetén a magyar gazdaság egyszerűen összeomlott volna.³⁰

Ha egy pillanatra megállunk 1942-ben, akkor nem „csak” azt látjuk, hogy a náci Németország uralja és dominálja a kontinens nagy részét katonai-politikai értelemben, hanem gazdaságilag is átvette az irányítást a kontinens felett. Ekkor már tervek voltak arra nézve, hogy a németek dominálta Európában ne csak egységes valuta(rendszer) legyen, ez lett volna a birodalmi márka tömbje, hanem egységes vámterület is. Ha jól meggondoljuk, ez nem (lett volna) más, mint az 1918-as spa sz szerződés megvalósulása a 40-es években. S egyben jól látható Magyarország szerepe: a német gazdasági érdekek totális kiszolgálása.

A Bárdossyt váltó Kállay Miklós és kormánya sem tudott kiszabadulni a német béklyóból. Ennek okát nemcsak a geopolitikai és a katonai helyzetben kell keresni, hanem abban is, hogy számos kormánytag mélyen hitt a német győzelemben, s hogy Magyarország helye a birodalom mellett van – ha kell, a végsőkéig. Bár Kállay és szűkebb stábjá szinte a kezdetektől puhatolózott a nyugati hatalmaknál a háborúból való kiugrás lehetőségeiről,³¹ egyrészt erről a német hírszerző szerek pontos információkkal rendelkeztek, másrészt ma már egyértelműen kijelenthető, hogy a nyugati hatalmak egyszerűen fogalmazva átvették a magyar kormányt. Pontosan tudták, hogy a szövetségesek nem szállnak partra a Balkánon, vagyis délről angolszász csapatok soha nem fogják elérni a magyar határt, sem az 1938-asat, sem az 1942-eset.³² Nem belemenve az 1943-as titkos fegyverszüneti megállapodás

²⁸ SZAKÁLY 1994.

²⁹ SZABÓ 2019: 20–26.

³⁰ RÁNKI 1988: 232–301.

³¹ Memoárjában erre többször is utal Kállay Miklós (KÁLLAY 1991); lásd még SZEGEDY-MASZÁK 1996: 212–216.

³² Az angolszász nézőpontról lásd BORHI 2015: 31–73.

részleteibe sokatmondó, de legalábbis feltűnő lehetett volna már a korban is, hogy tapasztalatlan, harmadik vonalbeli diplomaták tárgyal(gat)tak egymással.³³ A brit külügyminisztérium tökéletesen tisztában volt azzal is, hogy mint azt említettük, a német hírszerző szervek mindent tudnak ezekről a tárgyalásokról.

Magyarország megszállása már 1943 derekától napirenden volt a német felső vezetésnél. Csak az időpontja volt kérdés, amelyet az angolszász hatalmak szicíliai, illetve olaszországi partraszállása késleltetett ugyan, de nem vett le a napirendről. A hadi helyzet alakulása, a magyar kiugrási kísérlet, illetve tárgyalások a nyugati hatalmakkal, a zsidókérdés „nem megfelelő kezelése” mindegyike önmagában is ok lett volna a németek szemében a megszállásra. De így együtt már szinte elkerülhetetlenné tették a Margarethe-terv realizálását, amely végül 1944. március 19-én be is következett.

Magyarország elvesztette függetlenségét, megszállt ország lett, így 1944–1945-ben önálló külpolitikáról nehéz beszélni. Ami kísérlet volt, azt a németek kíméletlenül megakadályozták – hiszen mindenhol voltak magyar segítők.

Konklúzió

Akárcsak a 18–19. században Poroszország, úgy 1871 után Németország is európai szintű nagyhatalom volt, bár néhány évtizedig a császári politika globális hatalomnak kívánta felépíteni és láttatni a Német Császárságot. Ennek a képnek vagy ideának megfelelően alakult a német geopolitikai gondolkodás, amelyben Oroszország és a Brit Birodalom mindig is központi helyen volt, de a Balkán kérdései is megjelentek, már csak az orosz érdekek miatt is. Ennek megfelelően a német politikát nem a „szeret, nem szeret” érzelmi alapú megközelítése vezényelte, hanem az ország érdekei. Igaz volt ez az I. világháború alatt éppúgy, mint az Adolf Hitler hatalomra jutása utáni német külpolitikára.

Magyarország helyét és súlyát ebben a relációban kell értelmezni. A németek számítottak (volna) Magyarország aktív részvételére a Csehszlovákia ellen tervezett háborúban, de a magyar fél ellenállt. Jugoszlávia esetén azonban már más volt a helyzet. A lelkes és megfelelően motivált magyar vezetés, kínosan ügyelve, hogy csak a horvát függetlenség kikiáltása után, de csatlakozott a katonai akcióhoz. A Szovjetunió elleni háborúban a németeknek sokkal inkább a román támogatás volt fontos. Azonban a háború elhúzódása miatt egyre jobban felértékelődött a németek

³³ A tárgyalásokról – az akkor ismert iratok alapján – lásd JUHÁSZ 1978.

szemében Magyarország, mind gazdasági, mind humán tartalék szempontjából. Magyarországnak csupán két feladata volt 1944 végén és 1945-ben: a birodalom területének védelme (Budapest ostroma) és a zalai kőolaj biztosítása a német hadigépezet számára. Ez volt akkor a német érdek...

Felhasznált irodalom

- BLED, Jean-Paul (2014): *Die Agonie einer Monarchie: Österreich-Ungarn 1914–1920*. Paris: Taillandier.
- BORHI László (2015): *Nagyhatalmi érdekek hálójában: Az Egyesült Államok és Magyarország kapcsolata a második világháborútól a rendszerváltásig*. Budapest: Osiris – MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont.
- CSERVENKA Ferdinánd (2020): A Szlovák Köztársaság hadba lépése a Szovjetunió ellen. *Hitel*, 33(8), 81–90.
- DAVIES, Norman (2015): *Trail of Hope – The Anders Army. An Odyssey across Three Continents*. Oxford: Osprey.
- EILER Ferenc (2008): Kisebbségvédelem és revízió. A kisebbségi kérdés helye a magyar kormánypolitikában. In BÁRDI Nándor – FEDINEC Csilla – SZARKA László (szerk.): *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Budapest: Gondolat – MTA Kisebbségkutató Intézet, 84–89.
- FERRELL, Robert H. (1952): *Peace in Their Time: The Origins of the Kellogg-Briand Pact*. New Haven, CT: Yale University Press.
- HALPERIN, William S. (1965): *Germany Tried Democracy: A Political History of the Reich from 1918 to 1933*. New York: W. W. Norton.
- HAMERLI Petra (2018): A magyar–olasz kapcsolatok regionális hatásai 1927 és 1936 között. *Közép-Európai Közlemények*, 11(4), 9–34.
- HARASZTI György szerk. (2007): *Vallomások a holtak házából – Ujszászy István vezérőrnagynak, a 2. vkf. osztály és az Államvédelmi Központ vezetőjének az ÁVH fogságában írott feljegyzései*. Budapest: Corvina.
- JONES, Mark (2016): *Founding Weimar. Violence and the German Revolution of 1918–19*. Cambridge: Cambridge University Press. Online: <https://doi.org/10.1017/CBO9781316335628>
- JUHÁSZ Gyula (1978): *Magyar–brit titkos tárgyalások 1943-ban*. Budapest: Kossuth.
- KÁLLAY Miklós (1991): *Magyarország miniszterelnöke voltam. 1942–1944. Egy nemzet küzdelme a második világháborúban*. Budapest: Európa–História.
- KEMÉNYFI Róbert (2014): Teleki Pál utolsó államföldrajzi víziója. *Kommentár*, 9(3), 44–70.
- NAUMANN, Friedrich (1915): *Mitteleuropa*. Berlin: De Gruyter. Online: <https://doi.org/10.1515/9783112385241>
- NÉMETH István (2010): Az 1934. február 21-i magyar–német kereskedelmi pótegyezmény. In HÁDA Béla – LIGETI Dávid Ádám – MAJOROS István – MARUZSA Zoltán – MERÉNYI Krisztina – PETNEHÁZI Margit (szerk.): *Eszmék, forradalmak, háborúk. Vadász Sándor 80 éves*. Budapest: ELTE BTK Kelet-Európa Története Tanszék, 449–457.
- ORMOS Mária (1971): *Háború Etiópia földjén*. Budapest: Kossuth.
- PRITZ Pál (2016): Magyar diplomácia és német elképzelések Kelet-Közép-Európában. In PRITZ Pál: *A relativizálás elfogadhatatlansága. Hazánk és a nagyvilág – Újabb tanulmányok*. Budapest: Nemzetközi Magyarstudományi Társaság, 135–146.
- RÁNKI György (1988): *A Harmadik Birodalom árnyékában*. Budapest: Magvető.

- ROMSICS Ignác (1996): A brit külpolitika és a „magyar kérdés” 1914–1946. *Századok*, 130(2), 273–339.
- SALLAI János (2007): Forró ősz (1939) a lengyel–magyar határon. *Néprajzi Látóhatár*, 16(1–2), 67–92.
- SZABÓ Péter (2019): *Magyarok a Don kanyarban. A magyar királyi 2. honvéd hadsereg története (1942–1943)*. Budapest: Kossuth.
- SZAKÁLY Sándor (1994): Magyarország katonapolitikai helyzetének alakulása a magyar 2. hadsereg frontra küldése előtt. In SZILI Ferenc (szerk.): *Somogy Megye Múltjából – Levéltári Évkönyv* 25. Kaposvár, Somogy Megyei Levéltár, 338–344.
- SZEGEDY-MASZÁK Aladár (1996): *Az ember ősszel visszanéz... Egy volt magyar diplomata emlékirataiból*. I–II. Budapest: Európa–História.
- WOLFF, Stefan szerk. (2001): *German Minorities in Europe – Ethnic Identity and Cultural Belonging*. New York – Oxford: Berghahn.
- ZEIDLER Miklós (2002): *A magyar irredenta kultusz a két világháború között*. Budapest: Teleki László Alapítvány.